

PAPER DETAILS

TITLE: Arap Harfli Kazakça Süreli Yayınlar (1870-1929) (Baslica Dil ve Alfabe Tartismalari)

AUTHORS: Zhanat KUANYSHBAYEVA

PAGES: 93-114

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2546143>

Arap Harfli Kazakça Süreli Yayınlar (1870-1929) (Başlıca Dil ve Alfabe Tartışmaları)

Periodicals with Arabic Alphabet in Kazakh (1870-1929)
(Main Discussions about Language and Alphabet)

Zhanat Kuanyshbayeva

Dr. Öğr. Üyesi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, Türkistan / Kazakistan

e-posta canatkuanyshbay.84@gmail.com

orcid 0000-0003-1554-584X

doi 10.54316/dilarastirmalari.1145703

Atrf

Citation

Kuanyshbayeva, Zhanat
(2022). Arap Harfli Kazakça
Süreli Yayınlar (1870-1929)
(Başlıca Dil ve Alfabe
Tartışmaları).
Dil Araştırmaları, 31: 93-114.

Başvuru

Submitted
19.07.2022

Revizyon

Revised
23.09.2022

Kabul

Accepted
03.10.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online
30.11.2022

Öz

Kazakistan'da basın faaliyetlerinin görülmeye başlandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısı Kazak dili açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Arap harfli süreli yayınlarda filoloji değeri taşıyan konu başlıklarına bakıldığında; alfabe tartışmaları, Kazak dilinin Arap harfleriyle yazımını düzenleyen imla kuralları, Kazakça ve Rusçanın resmi kurumlardaki statüsü, eğitim dili açısından Kazakça ve Rusçanın durumu, ders kitaplarında ve basında dilin kullanımı, yabancı kelimelere karşılık bulma gibi başlıkların ele alındığı görülür. Adı geçen konular en fazla A. Baytursinov, M. Duwlatov ve T. Şonanov gibi isimler tarafından gündeme getirilir. Diğer yandan ilk gazete ve dergiler; Kazak aydınları tarafından eğitim, siyaset, ekonomi dil, tarih, edebiyat ve kültürle ilgili teorilerin ve görüşlerin yer verildiği bilimsel yayınlar görünümündedir. Kazak halkının içinde bulunduğu geri kalmışlığın çözümüne yönelik çabalar, halkın millî ve manevî duygularını uyandırmak için verilen tavsiyeler bu yazıların başlıca amacı olarak öne çıkar. Bunlara ilave olarak ilk gazete ve dergilerin rejim tarafından sık sık kapatılması Kazak basın hayatının istikrarını bozan en önemli sorunlardan biri olarak göze çarpar. Bu makale, Kazakistan'da ilk gazetenin çıkarıldığı tarih olan 1870 ile Latin alfabesinin kabul tarihi olan 1929'a kadar olan süre zarfında Arap harfleriyle çıkarılan süreli yayın adlarının tespitini ve bunların içeriğine dair kısa değerlendirmeler yapmayı konu edinmektedir. Çalışma, Arap harfli dönemdeki gazete ve dergilerle sınırlı olup bu yayınlarda yer alan dil ve alfabeye dair içerikleri tanıtmayı amaçlamaktadır. Arap harfli Kazakça çalışmalarına katkı sunması beklenen bu çalışmada sözü edilen dönem için en az 33 gazete ve 23 dergi bulunduğu anlaşılmış ve bu yayınlarda ele alınan filolojik malzemelerin kapsamlı olarak araştırılması durumunda elde

edilecek bilgilerin Kazak dili tarihine ve Arap harfli süreli yayın çalışmalarına önemli katkılar sunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap harfli Kazak Basın Tarihi, Arap Harfli Kazakça Dönemi, Arap Harfli Kazak Basımında Dil Tartışmaları

ABSTRACT

The second half of the 19th century, when press activities began to be seen in Kazakhstan, was a period in which important developments were experienced in terms of Kazakh language. The following topics are highlighted looking at the topics with philological value in periodicals with Arabic letters; discussions about the alphabet, orthographic rules regulating the writing of the Kazakh language with Arabic letters, the status of Kazakh and Russian in official institutions, the situation of Kazakh and Russian in terms of the language of education, the use of the language in textbooks and in the press, equivalents for foreign words etc. It is seen that the aforementioned issues were mostly brought up by names such as A. Baytursinov, Duwlatov and D. Sultangazin. On the other hand, the first newspapers and magazines; It is in the form of scientific publications that include theories and views on education, politics, economy, language, history, literature and culture by Kazakh intellectuals. Efforts for the solution of the backwardness of the Kazakh people, the advice given to awaken the national and spiritual feelings of the people seem to be the main purpose of these articles. In addition to these, the frequent closure of the first newspapers and magazines by the administration stands out as one of the most important problems that destabilize the Kazakh press life. This article focuses on the determination of the names of periodicals published in Arabic letters between 1870, the date of publication of the first newspaper in Kazakhstan, and 1929, the date of adoption of the Latin alphabet, and making brief evaluations about their content. The study is limited to the newspapers and magazines in the Arabic alphabet and aims to introduce the language and alphabet content in these publications. In this study, which is expected to contribute to the studies of Kazakh Turkish with Arabic letters, it was determined that there were at least 33 newspapers and 23 magazines for the mentioned period. It has been concluded that the information to be obtained in case of a comprehensive research of the philological materials discussed in these publications will make significant contributions to the history of the Kazakh language and the studies of periodicals in Arabic letters.

Keywords: Kazakh Press History with Arabic Letters, The Period of Kazakh with Arabic Letters, Language Discussions in Kazakh Press with Arabic Letters

0. Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısında çıkarılmaya başlanan gazete ve dergilerle basın dili durumuna gelen Kazakça, yazı dili olma yolunda önemli gelişmelere sahne olur. Bu yıllarda çıkarılmaya başlanan süreli yayınların Kazak edebî dilinin gelişimindeki payı büyüktür. Bu yüzyılın önemine dair Kazak dil bilim insanları, XIX. yüzyıla ait Kazak dili malzemelerini inceledikleri sırada çağdaş Kazak yazı dili temelinin XIX. yüzyılın 2. yarısında teşekkül ettiğini, bunun Ibray Altınşarin ve Abay Kunanbayev gibi önde gelen

Kazak aydınların dil ve edebiyat alanındaki faaliyetleriyle gerçekleştiğini fark ederler. Dolayısıyla Kazak dili araştırmacıları Kazak edebî dilini incelemek için öncelikle bu kurucuların diline bakmak gerektiği kanaatini taşırlar (Bazılev 2000: 19).

Siyasi olarak bakıldığında XIX. yüzyıl, Kazakistan'ın tamamen Rus egemenliğine girdiği bir dönemdir. Bu süreçte sosyal hayatta, eğitimde, siyasi yapılanmada büyük reformlara gidilir. Eski okullar kapatılarak yenileri açılır. Dil ve alfabe ile ilgili konular da bu dönemde gündeme gelir (Auelbekova 2003: 5). Kazakistan'daki ilk süreli yayınlar XIX. yüzyıldaki bu Rus istilasî döneminde ortaya çıkar. Sözü edilen dönemi daha iyi anlamak için adı geçen bu yayınların ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu ilk dönemde çıkarılan gazete ve dergilerde Kazak edebî dilinin tam olarak standartlaşmadığı ve imlada farklı uygulamaların olduğu görülür. Diğer yandan bu dönemdeki gazete ve dergilerde dil ve kültürle alakalı önemli tartışmalar ve görüşler dile getirilir.

1870-1929 arasında Kazakistan'ın da içinde bulunduğu Türkistan coğrafyasında her ne kadar Arap harfli bir dönem yaşanmış olsa da bu dönem yayınlarında Rusçanın yanı sıra Kiril ve Latin harfli Kazakçanın da kullanıldığı görülür. Diğer yandan bugünkü Kazakistan sınırları dışında kalan Taşkent, Orenburg, Astarhan gibi dış merkezlerde de Kazakça ile ilgili süreli yayınlar çıkarılır. Bu durum bir yönüyle bugünkü Türk halklarının yaşadıkları sınırların o dönemde farklı idari bölümlere bölünmüş olmasıyla alakalıdır.

Bazı gazete ve dergilerde kimi zaman görülen isim değişiklikleri beraberinde yayın politikası ve sahiplerini de değiştirdiği için tarafımızca yeni bir yayın olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan Arap harflerinin kullanıldığı bir dönemde yayın yapan ancak Sovyet rejiminin yayın organı görünümündeki *Pravda Gazetesi* (önceki adı *Golos Semireçya* sonraki adı *Kazahstanskaya Pravda*), *Stepnaya Jizn Gazetesi*, *Trudovaya Jizn Dergisi*, *Golos Altaya Gazetesi* gibi gazetelerin yayın dili olarak Rusçayı tercih etmelerinden dolayı bunlar makalenin kapsamına dâhil edilmemiştir. Yine *Ayna Dergisi* (1917), *Jetisuw Äyeli Dergisi* (1923), *Azat Äyel Gazetesi* (1925), *Teñdik Gazetesi* (1925), *Äyel Teñdigi Dergisi* (1925-1934 günümüzde *Qazaqstan Äyelderi*), *Terme Dergisi* (1926), *Säwle Dergisi* (1923-24), *Jıl Qusı Dergisi* (1927), *Jarşı Dergisi* (1929-1931) gibi gazete ve dergilerin varlığı bilinmesine rağmen bu yayınlar hakkında bilgiye ulaşamadığı için ilgili yayınlara yalnızca başlıklar hâlinde yer verilmiştir.

Bu makale, Kazakçayla ilk gazetenin çıkarıldığı 1870 yılından Latin alfabesinin kabul edildiği 1929 tarihine kadar geçen 59 yıllık süreçte Arap harfli Kazakça ile çıkarılan süreli yayınların tespitini ve buralarda yer alan dil ve alfabe konuları ile ilgili başlıca tartışmaları ele almaktadır. Daha önce Arap harfli Kazak dili dönemindeki süreli yayınlarla ilgili derli toplu bir çalışma yapılmamış olmasından yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada sözü edilen dönemdeki süreli yayınlarda Kazak edebî dilinin gelişimi, alfabe tartışmaları, ders kitaplarının içerik olarak hazırlanması, alıntı kelimelere ve yabancı terimlere karşılıklar bulma, sözlük hazırlama, yabancı kelimelerin nasıl yazılacağı meselelerinin ele alındığı görülür. Bu şekilde hem Arap harfli dönemde Türkistan coğrafyasında hangi süreli yayınların bulunduğu tespitine hem de buralarda dil ve alfabe tartışmaları ile ilgili başlıca hangi konuların gündeme gelerek bu tartışmalara ne gibi çözüm önerileri sunulduğunun belirlenmesine çalışılmıştır.

1. Kazakistan'da Arap Alfabeli Dönem ve Basın Hayatı

Kazakistan'da süreli yayınların ilk görüldüğü XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan zaman diliminde Çağatay yazı dilinin geleneklerine bağlı olarak Arap alfabesi kullanılmaktaydı. 1860'lı yıllarda Kazakistan'da Arap harflerinin Kazak seslerini tam olarak karşılayamadığı tartışmaları görülür. Bu andan itibaren Arap alfabesini değiştirmek ve yerine başka bir alfabe kullanmak gerektiği fikirleri ortaya atılır. XX. yüzyılın başına gelindiğinde bu fikirler Kazak aydınları arasında iki farklı anlayışa dönüşür. Baytursinov gibi aydınlar ıslah edilmiş Arap alfabesini savunurken, Altınсарin gibi Rus ve Batı yanlısı aydınlar Kiril alfabesinin kullanılması gerektiğini düşünüyorlardı (Auelbekova 2003: 6). Bu dil ve alfabe tartışmalarının süreli yayınlara yansıdığı görülür. Siyasal ve kültürel açıdan ise XIX. yüzyıl, Kazakistan'da bir yandan basın hayatının ortaya çıktığı diğer yandan da Çarlık Rusya'nın Kazak bozkırlarını ele geçirdiği bir dönemdir. XIX. yüzyıldaki Rus işgallerine karşı Kazakların başlattığı mücadele daha sonraları ulusal isyanlara dönüşür. Bu yüzyılda basın-yayın faaliyetlerinin ortaya çıkması ile tepkiler süreli yayınlardaki gazete ve dergilere yansır. *1905 Rus İhtilali* Rusya'da meşruti bir idarenin kurulması ile kısmi bir özgürlük ortamına zemin hazırlar ve basının gelişiminin yolunu açar (Ercilasun 2014: 393; Özdemir 2007: 87).

Kazakistan'da Arap harfli alfabe dönemini sosyal, kültürel ve siyasi olayları esas alarak üç döneme ayırmak mümkündür:

- 1) 1870'ten 1905 Rus İhtilaline Kadar Olan Dönem,
- 2) 1905 Rus İhtilalinden 1917 Bolşevik İhtilaline Kadar Olan Dönem,
- 3) 1917 Bolşevik İhtilali'nden 1929 Latin Alfabesinin Kabulüne Kadar Olan Dönem.

Arap harfli süreli yayınların en az olduğu dönem bu ilk dönem iken, en yoğun olduğu dönem ise *1917 Bolşevik İhtilali*'nin yaşandığı son dönemdir. Buna göre tespit edilebildiği kadarıyla ilk dönemde 3, ikinci dönemde 14, üçüncü dönemde 39 süreli yayının olması basın açısından giderek artan bir çeşitliğe işaret etmektedir.

1.1. 1870'ten 1905 Rus İhtilaline Kadar Olan Dönem

Kazak basın tarihinde *1905 Rus İhtilali*'ne kadarki süreli yayınlar Çarlık rejimine bağlı genel valiliklerin resmî duyurularının yapılması ve halkın temel bilgilerle aydınlatılması amacıyla hükümet tarafından çıkarılan gazeteler görünümündedir (Auelbekova 2003: 68). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak bozkırları Ruslar tarafından bütünüyle işgal edilmiş durumdaydı. Kazakistan'da bu tarihlerde Taşkent, Torğay ve Omsk (Ombı) gibi büyük eyaletlerde Rus yönetimi tarafından ilk gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazetelerin yayımlanma amaçları şu şekilde özetlenebilir: a) Rus hükûmeti kararlarının halk diliyle en kısa sürede duyurularının yapılması, b) Kazakistan'daki geri kalmışlığın Rus egemenliği ile çözüleceğinin anlatılması, c) Çocukların Rus kültürüne uyum açısından Rus okullarına gitmesi gerektiğinin anlatılması, d) Kazakların yerleşik hayata geçişle birlikte sağlayacakları faydaların anlatılması (Özdemir 2007: 75) Kazakistan basın hayatının erken dönemi olarak değerlendirilebilecek bu ilk devirde dergilere rastlanmaz. Resmî yayın organı durumundaki az sayıdaki gazete ise şunlardır:

1.1.1. Türkistan Vilayeti Gazetesi (1870-1918)

Arap harfli Kazakça ve Özbekçe ile 1870-1918 yılları arasında yayımlanan bu gazetenin basım yeri Taşkent'tir. Gazete, resmî statüsüyle Çarlık Rusya'ya bağlı Türkistan Valiliğinin Rusça yayın yapan *Turkistanskiye Vedomosti Gazetesinin* ekidir ve Şimkent, Jambıl, Taşkent gibi Güney Türkistan bölgesinde yaşayan halka yönelik olarak çıkarılır (Hamza 2015: 25). *Turkistanskiye Vedomosti Gazetesinin* eki olmasına rağmen ilk Kazak gazetesi olarak bilinir. Çünkü ek olarak çıkarılan kısımlar Kazak ve Özbek dillerinde yazılmıştır (Çitil 2016: 379). Subhanberdina ve Äwesbayeva tarafından yayımlanan "Türkistan Walayati Gazeti" adlı kitapta 1882'ye kadar hem Arap harfli Kazakça hem de Arap harfli Özbekçe ile neşredilen bu gazetenin 1882'den sonra yalnızca Özbekçe ile basıldığı bilgisi bulunmaktadır (2003: 9). Türkistan Vilayeti Gazetesinin çıkarılma amacı genel valiliğin emir ve duyurularıyla kanun ve yönetmelikleri halka iletmek, gelişme ve yeniliklerden halkı haberdar etmek ve halkı bilim kültür konularında aydınlatmaktır. Yayın politikası olarak Çarlık Rusya'sının istekleri doğrultusunda hareket eden gazetenin resmî duyurular ve ilanlar hariç diğer sayfalarında tarım, hayvancılık, sanat, ekonomi, bilim, eğitim, siyasi ve gündelik olaylar ele alınır. Gazetede Çarlık Rusya'sının işgali altındaki yerlerde Rus idaresine karşı oluşabilecek hoşnutsuzluk, gösteri veya ayaklanmalara karşı halkı Rus yönetimiyle iş birliği içinde olmaya teşvik edecek birçok makale ve haber yayımlanır (Hamza 2015: 26).

1.1.2. Dala Vilayeti Gazetesi (1888-1902)

Bugünkü Rusya sınırları içerisinde yer alan Omsk şehrinde (Ombı) 1888'den 1902'ye kadar haftalık olarak yayın yapan gazete Step Genel Valiliğinin resmî yayın organı olarak Almatı, Yedisu ve Semey eyaletlerinde yaşayan halka yönelik olarak çıkarılır (Zhylysbayev 2004: 33). Rejimin resmî yayın organı olmasından dolayı Çarlık Rusya'sının devlet politikalarını destekler nitelikte yayın içeriğine sahiptir. Devlete ait emir ve duyuruların bulunduğu sayfaların dışındaki kısımlarda makaleler, şiirler, hikâyeler, tarım ve sağlıkla ilgili bilgiler, kitap eleştirisi ve özetleri, fuar duyuruları, işlenen suçlarla ilgili haberler yer alır (Kılıçoğlu 2021: 38). Yayımlandığı dönemde Kazak diliyle çıkarılan tek gazete olması itibarıyla Kazak edebî dilinin gelişmesindeki payı büyüktür. Zenkovsky gibi kimi araştırmacılar bu durumu Rusların Kazakları Tatarların kültürel etkisinden kurtararak bağımsız bir ulus oluşturma çabası olarak görürler (Zenkovsky 1983: 100).

Gazetede dil ve alfabeye dair içerikler olarak; Kazak dilinin yazımı ve alfabe sorunu ile ilgili D. Sultanğazin'in *Qazaq Tili Transkripsiyası Mäselesi* (1899/22-23), R. Düysenbayev'in *Qazaq Alfaviti Tuwralı* (1897/ 10) ve Qarip Tuwrasınıñ Sözi (1894/ 39); Kazakçadaki alıntı kelimelerin imlasından bahseden D. Sultanğazin'in *Qazaq Tiliñşe Jazuw Tuwradan* (1896/ 31) ve *Bizdiñ Qazaq Tili Tuwralı Bes-Altı Awız Söz* (1890/ 6); Kazak okullarında ve normal hayatta Kazakça ve Rusçanın statüsünden ve öğretiminden bahseden O. Äljanov'un *Ğılımğa Qaray Tağı Bir Qadam* (1896/3), Q. Japonulı'nun *Ğılım Oquwdıñ Qajet Ekeniniñ Bayanı* (1894/ 37) yazıları dikkati çeker (Saq 2014: 8-15; Äbilqasimov 1971: 22-29).

1.1.3. Torğay Gazetesi (1895-1910)

Kazakistan'da Torğay eyaleti idaresinin resmî yayın organı olan *Turgayskiye Oblastiniye Vedomosti Gazetesinin* eki olarak 1895'te Orenburg'da çıkarılır. Gazetenin amacı bölgede yaşayan halkın rejimin duyurularından haberdar olmalarını sağlamaktır. Gazetede hem Kiril hem de Arap harfli Kazakçayla kaleme alınan makaleler yer alır. Gazetede dil ve alfabe konuları ile ilgili çeşitli yazılar çıkar ancak gazete arşiv bilgileri kayıp olduğundan elde yeterince bilgi bulunmamaktadır (Nusqabayulı 2018: 27).

1.2. 1905 Rus İhtilalinden 1917 Bolşevik İhtilaline Kadar Olan Dönem

Kazakistan'da 1905 yılına kadar olan süreçte çıkarılan ilk gazeteler Çarlık Rusya'sının resmî yayın organlarıdır. Bu sebeple bu gazetelerde halka yönelik duyuru ve bilgilendirmeler ile halkın eğitimine yönelik eğitim, bilim, sanat, ekonomi, sosyal yaşantı gibi kimi konulara da yer verildiği görülür. Kazakistan'da Arap harfli basın döneminin bu ikinci evresinde 1905 Rus İhtilali dönem açısından en önemli olaydır. İhtilalden sonraki gelişmeler basın hayatını ayrı bir dönemde incelemeyi gerekli kılar. 1905 İhtilali toplum ve devlet hayatında bir dizi yenilik ve iyileşmeyi beraberinde getirir. Bu iyileşmelerden hiç şüphesiz en önemlisi sosyal ve kültürel hayatta görülen özgürlük ortamıdır. Bu kısmi özgürlük ortamı basın hürriyetine de yansarak ilk özel gazetelerin çıkarılmasını sağlar. Böylece Kazak millî basınının doğuşu için uygun bir zemin oluşur. 1905 Rus İhtilali öncesi gazeteler Çarlık Rusya'sının resmî yayın organları durumundayken bu dönemde çıkarılan gazete ve dergiler daha çok özel teşebbüslerle ilgilidir. Örneğin Ibray Altınсарın'ın 1879'ta Orenburg Genel Valiliğine *Kazak Gazetesini* çıkarmak için yaptığı başvurusu reddedilir (Allabergen ve Nusqabayulı 1994: 13). Yeni dönemle birlikte muhafazakâr, milliyetçi, özgürlükçü ve sosyalist gibi farklı anlayışlara sahip ilk gazeteler yayın hayatında kendine yer edinir (Salqınbek, 2004: 114; Panayeva 2006: 10). İlk özel gazeteler gibi ilk edebî dergiler de bu dönemde çıkarılır. Kazak dili ve edebiyatı ile alfabe tartışmalarına dair önemli makaleleri gündeme getirmesi bakımından *Ayqap Dergisi* öne çıkar (Panayeva 2006: 10-11). Bu dönemde Arap harfli Kazakçayla çıkarılan süreli yayınlar şunlardır:

1.2.1. Fikir Gazetesi (1905-1907)

1905-1907 yılları arasında Arap harfli Kazakçayla Oral şehrinde çıkarılır. İlk on sayısı Kazakça ile daha sonraki sayıları Başkurtça ve Tatarca çıkar. Kazak, Başkurt ve Tatar halklarının sorunlarını gündeme getirerek, halkın çıkarını gözetten bir yayın politikası benimser. *Fikir Gazetesinin* Kazak ulusal basınının ve toplumsal düşüncenin gelişimine katkısı büyüktür (Bayğalı 2008: 26).

1.2.2. Turmıs Dergisi (1905)

1905'te Arap harfli Kazakçayla Ufa'daki Galiye Medresesi öğrencileri tarafından çıkarılan derginin editörlük görevini M. Qaltayev üstlenir. El yazması şeklinde sadece bir sayısı çıkarılabilmiş dergide kültürel konular ve Kazakların durumuyla ilgili çeşitli yazıların yer aldığı görülür (Bekhojin 1964: 109).

1.2.3. Qırğız (Qazaq) Gazetesi (1907)

2 Şubat 1907'de Orenburg'da çıkarılan gazetede hem Arap harfli Kazakça hem de Rusça kaleme alınan makaleler yer almaktadır. Gazetenin Çarlık sistemini yıkararak,

burjuva sisteminden demokratik sisteme geçmeyi ve bağımsızlık yolunda örgütlenmeyi amaçladığı görülür. Çarlık yönetimine karşı olduğu gerekçesiyle ilk sayısından hemen sonra hükûmet tarafından kapatılır (Nusqabayuli 2018: 34-35).

1.2.4. Serke Gazetesi (1907-1908)

Gazete, Petersburg'da okuyan öğrencilerin çabalarıyla Arap harfli Kazakçayla 28 Mart 1907'de Petersburg merkezli *Ülfet Gazetesinin* 67. sayısına ek olarak çıkarılır (Subhanberdina ve Däwıtoı 1995: 20). Yalnızca bir yıl yayımlanabilen gazetede ulusal bilinci konu olarak ele alan makalelerin artan şekilde yer alması; gazete binasının polisler tarafından halkı Rus hükûmetine karşı kıskırttığı gerekçesi ile basılması ve sonrasında kapatılması ile sonuçlanır (Baygarayev 2016: 103).

1.2.5. Qazaqstan Gazetesi (1911-1913)

Önce Orda'da daha sonra ise Ural şehrinde Temmuz 1913 tarihine kadar toplam 18 sayısı çıkarılır ve Kazak, Tatar, Rus dilleriyle karışık olarak yayın yapar (Karaşeva 1959: 3). Gazetenin yayın içeriğinde kooperatifleşme, teknoloji, tarım ve hayvancılık, veterinerlik, uzmanlaşmanın önemi ile çocuk eğitimi gibi konu başlıklarının yer aldığı dikkati çeker (Bekhojin 1964: 83).

1.2.6. Ayqap Dergisi (1911-1915)

Ayqap Dergisi Ocak 1911'den Eylül 1915'e kadar Orenburg'da Arap harfli Kazakçayla toplam 88 sayı çıkar. Orenburg şehrindeki Energiya Basımevi'nde basılan derginin ilk yıllarda ayda bir kere, sonraki yıllarda ise ayda iki kere yayımlandığı görülür (Subhanberdina 1963: 280). Dergide Kazak dili, tarihi ve kültürüne dair çeşitli yazılar, sosyal, siyasal, eğitim ve öğretimin geliştirilmesi hakkında içerikler, Kazak kadınlarının eşitliği, tarım, tıp vb. ile ilgili çeşitli makaleler yer alır (Kencebayev 1956: 26-30). Ceditçilik ve Türkçülük taraftarı olan Kazak aydınları ile Ufa medresesi mezunu gençlerin dergi etrafında birleşerek ulusal Kazak bilinci oluşturmaları süreci dönem adına önemli gelişmelerden biridir (Kuanyshbayeva ve Zhiyenbayev 2017: 282).

Dergide dil ve alfabeyle dair içeriklerle ilgili olarak; ders kitaplarındaki Arap harfi Kazakçanın imlasının standarda kavuşması ve Arap alfabesinin Kazakçanın fonetiğini yansıtmak biçimde kullanılması gerektiği fikirlerini ele alan A. Baytursınoı'un *Cazuı Tártibi* (Ayqap 1912/ 4-5) ile yine aynı yazarın *Şahzaman Mirzağa* (Ayqap 1912/ 9-10) adlı yazıları ön plandadır. Ayrıca A. Baytursınoı'un bu makalesini eleştiren ve Kazakça ile Rusçanın fonetik karşılaştırmasını ele alan Ş. Ciyasev'in *Birge Qozğalalıq!* (Ayqap 1912/ 6-7), Baytursınoı'un *Cazuı Tártibi* adlı bu makalesini çeşitli açılardan eleştiren veya değerlendiren M. Duılatov'un *Cazuı Tártibi* (Ayqap 1912/ 8), Ğ. Musa'nın *Cazuı Mäselesi* (Ayqap 1913/ 9-10), A. Cantalin'in *Cazuı Tártibine Qosumça* (Ayqap 1913/ 12) yazıları; süreli yayın ve ders kitaplarındaki alıntı kelimelerin fazlalığından söz eden M. Maldıbayev'in *Til Tuırasında* (Ayqap 1912/ 4) yazısı; Kazakçanın ana hatları ile sorunlarını değerlendiren M. Esengeldin'in *Til Tuırasında* (Ayqap 1912/ 7) yazısı; Oğuz, Tatar, Özbek ve Kazakların aynı soydan geldiğini, birkaç ses değişikliği bir yana bırakılırsa bu lehçeler arasında anlaşmaya engel bir hususun bulunmadığını anlatan yine M. M. Maldıbayev'in *Tağıda Til Tuırasında* (Ayqap 1912/ 11) yazısı ile M. M. Maldıbayev'in bu yazısını değerlendirerek Kazakçanın en eski Türk lehçelerinden biri olduğunu söyleyen A. Badiqov'un *Qazaq Tili Tuıralı* (Ayqap 1913/ 8) adlı yazıları;

Kazakçanın, matbaanın ortaya çıkması ile birlikte basılı eserlerde karşılaştığı imla konuları üzerinde duran M. Seralin'in *İmla Mäselesi* (Ayqap 1914/ 4) yazıları öne çıkar (Subhanberdina ve Däwıtoı 1995: 339, 340, 341, 353).

1.2.7. Qazaq Gazetesi (1913-1918)

2 Şubat 1913'te Arap harfli Kazakçayla Orenburg'ta haftalık olarak çıkarılmaya başlanan gazetenin sahibi Mustafa Orazayev, başredaktörü Ahmet Baytursınoı, yardımcısı ise Mırjakıp Duılatov'dur (Özdemir 2007: 165). Gazetenin ilk yıl 3000 olan tirajı 1915'ten sonra haftada iki sayı olarak çıkmasıyla birlikte 8000'e çıkar. 1918'de Bolşevikler tarafından kapatılmasına kadar olan süreçte toplam 265 sayısı yayımlanır (Allabergen 2009: 127). Yayın politikasına Batı yanlısı aydınlar yön verir. Bu yayın politikasının temeli Kazakların ulusal dil ve kültürlerinin başta eğitim kurumları olmak üzere her yerde korunması ve yaşatılması esasına dayalıdır. Gazete yazarlarından Ahmet Baytursınoı'un: "Ulusal kimliğimizin korunup yaşatılması, dilimizin gelişmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasına bağlıdır, unutulmasın ki kendi diliyle edebiyatını oluşturan uluslar özerk yaşama hakkına sahip olmuştur." sözleri dikkat çeker (Saq 2014: 3). 1917 Bolşevik *İhtilali* sonrası nispeten yumuşayan ortam ile birlikte neredeyse tüm sayılarında daha özgür bir Kazak halkından bahseder. Gazete süreçle birlikte Alaş Partisi'nin yayın organı hâline dönüşür ve partinin icraatlarını anlatır. Rus hükümetinin Kazaklara yönelik kimi uygulamaları açıkça eleştirilir (Türk 2005: 132, 135).

Gazetede dil ve alfabeye dair içeriklerle ilgili olarak Ahmet Baytursınoı'un ana dili bilinci ve ana dilin eğitim dili olarak kullanılması gerektiği yönündeki düşüncelerini ele alan *Orenburg, 10 Feıral* (Qazaq 1913/ 2), Kazakçanın fonetik esaslarını gözeterek geliştirdiği Arap harfli alfabe ve Kazak dilinin imla hususiyetlerini ele aldığı *Jazuı Mäselesi* (Qazaq 1913/ 34), Kazakistan'da çok az okulun bulunması ve bu okullarda çocuklara eğitim verecek uzmanların bulunmayışını dile getirdiği *Orısşa Oquwşıl* (Qazaq 1913/ 26), Kazakistan'daki kırsal okulların durumunun iyi olmadığı, müfredat, ders kitapları ve öğretici açısından yetersizlikler olduğundan söz ettiği *Bastawış Mektep* (Qazaq 1914/ 61), eğitim sistemiyle alakalı öğretmenliğin zor bir meslek olduğunu ve öğretmenliğin sırrının çocuğun ruhunu ve doğasını anlayabilme esasına dayalı olduğu yönündeki fikirlerini ele aldığı *Qazaqşa Oquıı Jayııan* (Qazaq 1913/ 14) yazıları önemlidir. M. Duılatov'un İdris Orazalıı isimli bir öğrencinin soy adlara eklenen -ov, -ev gibi Rusça eklerin kullanılmaması gerektiği yönünde yazdığı yazı üzerine konuyu değerlendirdiği *Oı Tuıralı* (Qazaq 1915/ 121) yazısı ile eğitim dili ve ders kitaplarındaki imladan bahseden *Qazaq Siyezi* (Qazaq 1917/ 226) yazıları önemlidir. Bunların dışında *Qazaq Gazetesi* sayfalarında imla ile ilgili alınan kararlara da yer verilir. Örneğin Hüseyniye Medresesi öğrencileri adına H. Bolğanbayev'in yazdığı *Ğ. Şoıayevıa Aşıı Hat* (Qazaq 1913/ 39) başlıklı yazıda imla meselesi ele alınır. Burada genel olarak Kazakçadaki imla esasları ve A. Baytursınoı'un bu konudaki görüşleri belirtilir (Saq 2014: 31-72).

1.2.8. Eşim (Esil) Dalası Gazetesi (1913)

Eşim Dalası veya *Esil Dalası* Eylül 1913'te haftada üç sayı olarak bugünkü adı Petropavl olan Kızııljar'da Kazak ve Tatar dilleriyle çıkarılır. Özellikle Rusların Kazak topraklarını istilası ile ilgili yazıların yer aldığı dergide Kazakların yerleşik düzene geçirilmesi konuları ele alınır. Gazetede Kazakların millî menfaatleri ile Kazak

ekonomisinin geliştirilmesi yönündeki yazılar tepki çeker ve gazete Çarlık rejimi tarafından 1913 yılının sonlarına doğru kapatılarak bazı yazarları mahkemede yargılanır (Türk 2005: 132; Hamza 2015: 43).

1.2.9. Sadaq Dergisi (1915)

Arap harfli Kazakçayla 9 Kasım 1915'ten 10 Şubat 1918'e kadar bugünkü Başkurdistan'ın başkenti Ufa'da çıkarılır (Aqınbekova 2019: 9). Derginin Ufa'daki "Ğaliya", Troysk'deki "Rasülya" ve Orenburg'daki "Hüsayinya" öğretmen meslek okulları ile Başkurt-Tatar medreselerinde eğitim almaya gelen Kazak gençlere haber, röportaj, makale gibi yazılar yazmayı görev edindiği görülür (Bekhojin 1964: 107).

1.2.10. Alaş Gazetesi (1916)

26 Kasım 1916'dan 1917'nin ortalarına kadar Taşkent'te Arap harfli Kazakçayla toplam 26 sayı olarak çıkarılan gazetenin yayın içeriğinde siyaset, eğitim, bilim ve edebiyatla ilgili yazı ve haberler yer alır (Smagulova 2009: 64). Gazetenin ülkenin ve Kazak halkının geri kalmışlığına yönelik sorun ve çözümleri sayfasına taşınması dikkati çekerken milliyetçi *Alaş Orda Hareketinin* ilkelerine uygun yayın anlayışına sahip olmadığı gerekçesiyle de eleştirildiği görülür (Subhanberdina 1993: 156-170).

1.2.11. Sıarıq Gazetesi (1917-1919)

Alaş Partisi Dışişleri Bakanı Halel Gabbasov tarafından 15 Haziran 1917'de Arap harfli Kazakçayla Semey şehrinde haftalık olarak çıkarılan gazetenin editörlüğünü R. Mäsekov yapar (Quwantayulı 2013: 28-29). Siyasi konuların yanında dil ve edebiyat meselelerinin de ele alındığı gazetede örneğin yabancı asıllı kelimeler yerine Kazak diline ait kelimelerin kullanılması gerektiğine dair makaleler yer alır (Änes 2017: 8).

Gazetede dil ve alfabeye dair içeriklerle ilgili olarak Şäkärim'in, Kazak dilindeki ay adlarını incelediği ve Kazak dilindeki ay adlarının aslında yıldızların adı olduğunu, yıldızlara verilen isimlerin yeni doğmuş aya verildiğini ve bu ismin de ay adı olarak kabul edildiğini belirttiği Şäkärim, *Qazaqşa Ay Atı Joq* (Sıarıq 1917-1918) yazısı; H. İbrahimov'un ilkokuldaki derslerin herkes için Kazakça olması gerektiğini, Rusçanın yalnızca dördüncü sınıftan itibaren yabancı dil olarak öğretilmesinin uygun olduğunu anlattığı *Bastawış Mekteptegi Oquw Programması* (Sıarıq 1917/ 27) yazıları önemlidir. Bunun dışında gazete sayfalarında Kazakistan'da gerçekleşen kongrelerde dil, alfabe ve eğitime dair alınan kararlardan bahseden örneğin Qurastruwşidan, *İyulde Orınborda Bolğan Jalpı Qazaq Siyeziniñ Qawlıları* (Sıarıq 1917, 21-26-şı) gibi yazılar da yer alır. Yazıya göre kongreye Rusya'ya bağlı Akmola, Semey, Turgay, Ural, Jetisuw, Sırdariya, Fergana bölgelerinden ve Bökey Kazaklarından temsilciler katılarak eğitimin ilk iki yılının mutlaka anadilde olması ve Kazak dilinde yayımlanacak kitapların Baytursinov'un imlasına göre hazırlanması gerektiği yönünde kararlar alındığı belirtilir (Saq 2014: 74-78).

1.2.12. Birlik Tuwı Gazetesi (1917-1918)

Türkistanlı aydın Mustafa Çokayoğlu'nun sahibi olduğu gazete Taşkent'te Sırderya Kazakları tarafından Arap harfli Kazakçayla haftalık olarak Haziran 1917'den Mart 1918'e kadar 30 sayı çıkarılır. Muhafazakâr bir çizgisi bulunan gazetede Mırjakıp Duwlatov, Sultan Kocanov ve Alibeg Komus gibi aydın ve yazarlar çeşitli yazılar

kaleme alır (Bayraktar 2013: 317). Bolşevik Devrimi'nin çalkantılı günlerinde yayımlanan gazetede siyasal ve toplumsal olayların etkisi gazete sayfalarına yansır (Özdemir 2007: 180).

1.2.13. Üş Jüz Gazetesi (1917-1918)

Üş Jüz Partisi tarafından Aralık 1917'den Mayıs 1918'e kadar Arap harfli Kazakçayla Petropavl (Kızıljär) şehrinde çıkarılmaya başlanan gazetenin editörlüğünü K. Tögisov üstlenir. Toplam on sayı yayımlanan gazetenin "Jasasın Türik-Tatar Balası!" (Yaşasın Türk-Tatar Çocuğu) sloganıyla çıkması dikkati çeker. Gazete, sosyalist Üş Jüz Partisi'nin amaçlarını halka ileterek milliyetçi bir parti olan *Alaş Hareketi* karşıtı yayınlar yapar. Parti üyelerinin tutuklanmasıyla birlikte gazetenin matbaası *Jas Azamat Gazetesine* geçer (Smagulova 2009: 84).

1.2.14. Tirşilik Gazetesi (1917-1918)

Temmuz 1917'de Akmola'da Arap harfli Kazakçayla, başkanlığını S. Seyfullin'in yaptığı *Jas Kazak Derneği* ve üyeleri tarafından halktan toplanan paralarla sadece birkaç sayı yayımlanabilen gazetenin editörlük görevini Bolşevik yanlısı R. Düysenbayev üstlenir. *Alaş Hareketi* karşıtı bir politika benimseyen gazetenin yaptığı çağrılarda Sovyet rejim ve sisteminin desteklenmesi istenir. Gazetede S. Seyfullin, A. Asılbekov ve B. Serikbayev gibi Bolşevikler çeşitli makaleler yayımlarlar. Gazetenin Haziran 1918'de yaklaşık bir yıllık bir yayın hayatından sonra kapandığı görülür (Bekhojin 1964: 116-123).

1.3. 1917 Bolşevik İhtilali'nden 1929 Latin Alfabesinin Kabulüne Kadar Olan Dönem

I. Dünya Savaşı'nın uzaması Çarlık Rusya'sını ekonomik olarak zora sokar. Ülkedeki eylemler, grevler ve çatışmalar derinleşir. Bu durum *Bolşevik Devrimi'nin* gerçekleşmesine zemin hazırlar ve Rusya'daki olaylar Çarlık rejiminin yıkılarak Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesi ile sonuçlanır. Bu durum Kazak aydınları tarafından yakından takip edilir ve Kazak aydınları Rusya'daki yeni rejime Kazakistan'da destek çağrısında bulunurlar. Aydınlar bu değişiklikte birlikte Kazakların kendi ülkelerinde söz sahibi olacağını, Kazakistan'da Ruslarca gerçekleştirilen iskânların son bulacağını, Müslümanlara yönelik haksızlıkların biteceğini ümit ederler (Nurpeyisov 1994: 8). Rusya'da Çarlık rejiminin son bulması Kazaklar arasında yeni umutlar uyandırır. 1917 *Bolşevik İhtilaliyle* birlikte görülen kısmi rahatlama ortamında siyasi, kültürel, sanat ve bilim amaçlı kurulan dernek ve komitelerin sayısının arttığı ve çoğunlukla Bolşeviklerin etkisinde hareket ettikleri görülür (Nurpeyisov 1994: 111). Bu dönem basın hayatında gazete ve dergiler daha çok sosyalist bir çizgide durarak devrin şartlarına paralel bir şekilde çok sayıda siyasi olayı ve düşünceleri gündeme getirirler (Özdemir 2007: 179).

1.3.1. Jas Azamat Gazetesi (1918-1919)

Editörlüğünü K. Kemengerulı'nın yaptığı gazete Arap harfli Kazakçayla *Jas Azamat Derneği* tarafından Nisan 1918'de Petropavl (Kızıljär) şehrinde çıkarılır. Gazete milliyetçi bir yayın politikası benimseyerek bağımsız ve refah düzeyi yüksek bir ülke

özlemiyle yayınlar yapar. Gazete, 1919 sonlarına kadar yayın hayatını sürdürür (Zhylysbayev 2004: 61).

1.3.2. Abay Dergisi (1918-1919)

1918’de Arap harfli Kazakçayla Semey’de çıkarılmaya başlanan derginin editörlük görevini J. Aymawıtov üstlenir. Adını Kazakların millî edebiyatçısı ve fikir adamı Abay Kunanbayev’den alan dergi, Abay’ın ruh ve fikir dünyasını tanıtmayı amaçlayarak Abay’ın edebî ve felsefî yönünü öne çıkaran yazılar yayımlar. Dergide M. Turğanbayev, J. Aymawıtov, S. Torayğırov, M. Äwezov gibi aydınlar önemli konularda yazılar kaleme alırlar (Quwantayulı 2013: 53-54). Edebî bir dergi olan *Abay Dergisinin* 12. sayısından sonra maddî gerekçelerle yayın hayatına son verdiği görülür (Aqınbekova 2019: 19-21).

Dergide M. Äwezov’un - Kazakistan’daki eğitim sistemine dair iki ekolün bulunduğunu anlattığı *Ğılım Tili* (Abay 1918/ 7) yazısı önemlidir. Burada “*Müslümanca okuyanlar*” olarak adlandırılan ve eğitim dili olarak Arapçayı tercih eden gelenekçi bir eğitim sistemi ile “*Rusça okuyanlar*” olarak tabir edilen ve eğitim dili olarak Rusçayı kullanan modern bir eğitim sisteminin varlığına dikkat çekilir. Yazar, bu iki ekolden uygun olanının belirlenip eğitim dili, eğitim sistemi ve terminolojinin bu doğrultuda tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İ. Ahmedov’un eğitim ve bilim dili olarak Kazakça ve Rusçayı değerlendirdiği *Ğılım Tili Tuwralı Jawap* adlı yazılarının olduğu da görülmektedir (Sağ 2014: 80-92).

1.3.3. Jetisuw İşçi Halkı Muhbiri Gazetesi (1918)

21 Haziran 1918’de Almatı’da Arap harfli Kazak, Kırgız, Tatar, Uygur ve Özbek dilleriyle karışık olarak yayın hayatına başlayan gazetenin adı “*Jetisuw İşçi Halkı Muhbiri*” anlamlarına gelir. Gazetenin editörü S. Şäkirjanov’un açıklamasına göre önceleri editörlük ekibinde Tatarların olmasından dolayı gazete dilinin Tatarcaya benzediğini ancak editörlük görevinin Kazaklara geçmesiyle yayın dilinde Kazakçanın hâkim olduğunu belirtir. Gazete, Jetisuw civarında oturan Uygur, Dungan, Özbek, Kırgız Kazak işçilere Sovyet rejiminin gereklerini anlatma üzerine bir yayın politikası benimser. Toplam 41 sayısı çıkan gazetenin adı 3 Aralık 1918’de *Kömek* olarak değiştirilir ve 1 Ocak 1919’dan sonra yeni sayıları çıkar (Bekhojin 1964: 127-132). Sözü edilen dönemde Jetisuw Eyaleti yönetimleri tarafından siyasal ve sosyal değişimlere göre süreli yayın adlarının zaman zaman değiştirildiği gözlemlenir. Bunun neticesi olarak 4 Ocak 1920’de bir kez daha gazete adının değiştirilerek “*Uşqın Gazetesi (I)*” yapıldığı görülür. *Uşqın Gazetesi (I)*’nin toplam 37 sayısı yayımlandıktan sonra 27 Ekim 1920’de yayın hayatına son verilir ve yerine 1 Kasım 1920’de *Buqara* adlı gazete çıkar. Uygurca yayın yapan gazetenin Mart 1921 yılına kadar toplam 17 sayısı çıkar ve yayın kalitesi sorunları gerekçe gösterilerek kapatılır. Aynı yıl *Buqara Gazetesinin* yerine Q. Abdullin’in editörlüğünde *Kedey Erki Gazetesi* yayımlanmaya başlar. Gazetenin Ağustos 1925 yılına kadar toplam 25 sayısı çıkar, 18 Ağustos 1922’de gazetenin adı Arap harfli yayın yapan *Tilşi* olarak değişir ve editörlük görevini S. Ospanov üstlenir. *Tilşi* Gazetesi daha sonra *Eñbekşi Qazaq Gazetesine* dâhil olur (Allabergen 2009: 5-8).

1.3.4. Uşqın Gazetesi (II) (1919-1920)

17 Aralık 1919’da Arap harfli Kazakçayla Orenburg’da yayın hayatına başlayan gazete, özünde Lenin tarafından çıkarılan Rusça *İskra* (Kıvılcım) adlı gazetenin

Kazakçaya *Uşqın* olarak uyarlanması ile ortaya çıkar. 13 Kasım 1920'de *Uşqın Gazetesi* (II) yerine *Eñbek Tuwı Gazetesi* çıkmaya başlar (Qojakeev 2014: 20, 23). 7 Kasım 1921 yılında bu kez de *Eñbekşil Qazaq* adıyla yayın hayatına devam eden gazetenin 8 Ocak 1924'ten itibaren dördüncü sayfası haftalık *Leninşil Jas Gazetesi* olarak çıkar. *Leninşil Jas Gazetesi* 1925'te *Jas Qayrat* adını alır (Qojakeev 2014: 63-64). *Uşqın Gazetesi II*'nin dördüncü sayfasının yaşadığı bu değişim dışında gazetenin 1925 yılında *Eñbekşi Qazaq Gazetesi*, Ocak 1932'de *Sotsiyaldı Qazaqstan*, 1937'de *Sotsiyalistik Qazaqstan*, 1991'de ise *Egemen Qazaqstan* olarak yayın hayatını günümüze kadar sürdürdüğü görülür (Qojakeev 2014: 35).

1.3.5. Durıstıq Jolı Gazetesi (1918)

1917 Rus İhtilali'nden sonra 1918'de Arap harfli Kazakçayla Orda şehrinde çıkarılmaya başlanan *Uran Gazetesi* Astrahan'da yerli devrimciler tarafından matbaanın açılmasıyla aynı yıl kapatılarak yerine 20 Şubat 1919'da *Durıstıq Jolı Gazetesi* çıkarılır. Gazetenin Sovyet politikalarını ve Lenin'i destekleyen yayınlar yaptığı görülür. Ayda iki sayı çıkarıldıktan sonra 10 Temmuz 1919'da 11 sayıyla beraber kapanır (Bekhojin 1964: 143). Gazetede eğitim ile ilgili tartışmalara, ders kitaplarının nasıl hazırlanacağına ve edebi eserlerin basımı ile ilgili görüşlere de yer verilir (Bekhojin 1964: 150). Gazete, Temmuz 1919'dan sonra *Qızıl Dala* adıyla yayın hayatını bir süre daha devam ettirir (Allabergen 2009: 119).

1.3.6. Muğalim Dergisi (1919)

1919'da Arap harfli Kazakçayla Orda şehrinde çıkarılır. Eğitim, bilim, siyaset ve edebiyatla ilgili yazılar ve yerel haberlerin yer aldığı derginin toplam kaç sayısının çıktığına dair bilim insanları arasında farklı görüşler vardır. Derginin 15 Haziran 1919'da kapandığı anlaşılmaktadır (Aqınbekova 2019: 118-118).

1.3.7. Qazaq Tili Gazetesi (1919)

4 Aralık 1919'da Semey şehrinde haftada üç kez ve dört sayfa olacak şekilde çıkarılmaya başlanan gazetenin tirajı 2500 civarındadır. Gazetenin ilk sayfasında Arap ve Kiril harflerinin yer alması dikkati çeker (Quwantayulı 2013: 83-84). Yayın içeriği olarak daha çok Çarlık Döneminde yaşanan zorluklardan ve Sovyet Devrimi ile birlikte görülen iyileşmelerden bahsedilmektedir. Gazete bir nevi Sosyalizm propagandası yaparak Komünizmin herkesin eşitliği ilkesine dayanan bir sisteme dayandığından, bu sistemle birlikte adaletin, eşitliğin ve refahın sağlanacağından bahseder (Zhylysbayev 2004: 78). Gazete sayfalarında kadın hakları, tarımsal kalkınma ve bilimsel gelişmelerle ilgili içeriklere yer verilir. *Kazak Tili Gazetesi* daha sonra sırasıyla *Jaña Awıl*, *Sosyalistik Şıǵıs*, *Ekpindi*, *Semey Pravdası* adlarıyla yayın hayatını sürdürür (Bekhojin 1964: 153). Dil ve alfabeye dair içerik olarak A. Baytursınov ve E. Omarov'un birlikte kaleme aldıkları ve Kazakçanın ses kaidelerini bozmadan Arap alfabesi ile nasıl yazılacağını değerlendirdikleri *Qazaqşa Jazuw Taqırıptı Jaña Jazuw Erejeleri* (Qazaq Tili 1923/ 22 Mart) yazısı göze çarpar (İsimaqova 2013: 369).

1.3.8. Aq Jol Gazetesi (1920-1926)

Aq Jol Gazetesi daha önceleri 1920 yılının 18 Nisan ve 27 Temmuz tarihleri arasında Taşkent'te *Öris Gazetesi* olarak bilinen gazetenin 14 sayı çıktıktan sonra onun yerine

çıkmasıyla yayın hayatına başlar (Bayğalı 2008: 110). 7 Aralık 1920’de Taşkent’te Arap harfli Kazakçayla Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından haftada üç sayı olarak çıkarılmaya başlanan gazetenin daha sonraları Stalin tarafından 1925-1926 yıllarında Çimkent’te basılması istenir. Gazetede N. Töreulov, S. Ospanov, I. Toqtıbayev, M. Duwlatov, J. Aymawıto, H. Dosmuhamedov, I. Jansügürov, A. Baytursıno, B. Süleyev, T. Şonanov gibi Kazak yazar ve aydınlarının yazıları çıkar (Esenqaraqızı 2015a: 6). Kadın hakları, hükümetin aldığı kararlar, Ruslar tarafından *Basmacılar* olarak adlandırılan Özbeklerin Sovyet yönetimine karşı başlattıkları ayaklanmalara dair haberler yapılır. Diğer yandan gazetede Kazak dilindeki terminoloji, Kazak edebiyatının devirleri nasıl tasnif edilmeli, Kazak dilinin sözlükleri gibi konu başlıkları ele alınır. Gazetede kurumlarda kullanılan dilin Kazakça olması ve Kazak sınırlarına dâhil olan yerlerde Kazakça ve Rusçanın kullanımını düzenleyen önerilerle ilgili yazılar görülür. 1926’da gazetenin yayın hayatına son verilir (Saq 2014: 124).

Gazetede dil ve alfabeye dair içeriklerle ilgili olarak M. Duwlatov’un İsmail Gaspıralı’nın “Dilde Birlik” ilkesi çerçevesinde Rusya’nın özellikle Türk soylu halklara yönelik uyguladığı dil politikalarını değerlendirdiği yazısı *Til Mäselesi* (Aq Jol 1921/ 10); ders kitaplarının nasıl olması gerektiğinden bahseden Tiljan’ın, *Oquw Kitaptarı Kerek* adlı yazısı; dilin yapısını bozan unsurların ele alındığı Jasqanşaq’ın, *Oqşaw Söz. Tilbuzarizm* yazısı; kongre ve toplantı dillerinin Kazakça olması gerektiğini söyleyen M. Turğanbay’ın *Keñes Tili Qazaqşa Bolsın!* adlı yazısı; Kazakçadaki terminoloji, Kazak edebiyatının devirlerinin tasnifi ve resmî kurumlarda Kazak dilinin statüsünü ele alan J’nin *Otarşıldıqtıñ Tuqımın Qurtuw, Terminologiya Haqında, Qazaq Ädebiyeti Qalay Däwirlesin, Mekemede Qazaq Tilin Jürgiziw Kerek* yazıları; Kazakçadaki eşya ve nesnelere ad bulma konusunu ele alan Säken’in (Manat Şämil), *Zatqa At İzdew, Uğınısqa Söz İzdew* yazıları; ana dili bilincini ele alan Q. İ. nin *Tilge Şorqaqtıñ Halıqqa Jat Bolğandıqtıñ Belgisi Emes* adlı yazıları önemlidir (Saq 2014: 125-208).

1.3.9. Jas Alaş Gazetesi (1921-1922)

22 Mart 1921’de Taşkent’te Kazak-Kırgız Enstitüsünde okuyan öğrenciler tarafından Arap harfli Kazakçayla çıkarılmaya başlanan gazetenin günlük siyasi olayları duyurmak, emekçi Kazak ve Kırgız gençlerini bir araya getirmek ve gençlere devriminin şartlarını anlatmak amacıyla yayınlar yaptığı dikkati çeker (Qojakeev 2014: 142). Gazete 1 Eylül 1922’de *Jas Qayrat Gazetesi (I)* adıyla, 30. sayısından sonra ise Ocak 1924’te *Jas Qayrat Dergisi* adıyla siyaset, sanat, eğitim, edebiyat, gelenek görenekler ve yeni kitaplarla ilgili haberlerin yer aldığı bir dergi olarak yayın hayatını sürdürür (Qojakeev 2014: 145-147).

1.3.10. Qızıl Qazaqstan Dergisi (1921-1925)

15 Eylül 1921 ile 1925 yılları arasında Arap harfli Kazakçayla Kızılorda’da ayda iki sayı olmak üzere toplam 48 sayısı çıkarılan derginin editörlüğünü Kazakistan Bölge Komitesi tarafından oluşturulan bir kadro üstlenir (Bekhojin 1964: 177). Derginin Kazakistan’da 1929’dan sonra Latin alfabesine ve 1940’tan sonra ise Kiril alfabesine geçilmesiyle birlikte sırasıyla 1930-1931 arasında *Qazaqstan Bolşevigi-Bolşevik Qazaqstana*, 1932-1938 arasında *Awıl Kommunisti*, 1938-1941 arasında *Kommunist*, 1952-1957 arasında *Qazaqstan Kommunisti-Kommunist*

Qazaqstana, 1958-1991 arasında sadece *Qazaqstan Kommunisti* olarak, 1991'den itibaren ise *Aqiqat* adıyla yayın hayatını sürdürdüğü görülür (Nusqabayuli 2018: 150-157).

Dil ve alfabeyle dair içerik olarak; A. Baytursinov'un Kazak köylerinde eğitimin yeni gereksinimler temelinde nasıl düzenlenmesi gerektiğini ele aldığı *Qazaq Arasında Oquw Jumıstarın Qalay Jürgiziüw Kerek?* (Qızıl Qazaqstan 1923/ 14) adlı yazısı (İsimaqova 2013: 383) ile M. Duwlatov'un *Kazak Bilim Komiserliği* tarafından çıkarılan "yeni imla kaidelerinin" Kazakçanın fonetik özelliklerine göre değerlendirilmesini işlediği *Jaña Jazuw Erejeleri* (Qızıl Qazaqstan 1923/ 17-18) adlı makaleleri önemlidir (Balcı 2020: 28).

1.3.11. Bostandıq Tuwı Gazetesi (1921)

19 Mart 1921'de *Kedey Sözü Gazetesinin* devamı olarak Kazak OSSC vekilliği ve daha sonra Akmola Genel Valiliği Komitesi tarafından Petropavl'da Arap harfli Kazakçayla çıkarılmaya başlanır. Gazetenin daha sonraları sırasıyla *Keñes Awılı*, *Lenin Tuwı* ve *Soltüstik Qazaqstan* adlarıyla yayın hayatını sürdürdüğü görülür (Zhylysbayev 2004: 81).

1.3.12. Eñbekşi Qazaq Gazetesi (1921-1932)

Eñbekşi Qazaq Gazetesi, *Uşqın Gazetesi (II)* ve *Eñbek Tuwı Gazetelerinin* devamı olarak 7 Kasım 1921'den itibaren, Orenburg şehrinde Arap harfli Kazakçayla yayımlanır. Kazakistan Ülke Partisi Komitesinin yayın organı olarak çıkarılır. 1923'ten sonra S. Seyfullin editör olur (Qojakeev 2014: 26-27). Kazak dili ve edebiyatının gelişiminde büyük katkıları bulunan, S. Seyfullin, S. Mukanov, B. Maylin, I. Jansugirov ve A. Toqmaganbetov gibi şair ve yazarların eserlerini halka tanıtmada önemli görevler üstlenir. Gazete Ocak 1932'de *Sotsiyaldı Qazaqstan* adıyla, 1937 yılında *Sotsiyalistik Qazaqstan* ve son olarak 1991 yılından günümüze kadar olan süreçte ise *Egemen Qazaqstan* adlarıyla yayın hayatını sürdürür (Qojakeev 2014: 35).

M. Duwlatov'un Kazak dilinden sorumlu komisyonun işleyişindeki aksaklıklar ve İçişleri Komiserliği'nin bir genelgesinde yer alan dil yanlışlarını ele aldığı *Qazaq Tilin Jürgizetin Komissiyasınıñ Qulağına Altın Sırğa* (Eñbekşi Qazaq 1925/ 364) yazısı, aynı yazarın gazete, dergi ve kitaplarda görülen baskı hataları ve bunların çözümünü değerlendirdiği *Baspasöz Qatesiz Bolsın* (Eñbekşi Qazaq 1926/ 29) ve *Gazet Tili Oñdı Bolsın* (Eñbekşi Qazaq 1927/ 22) yazıları, yine aynı yazarın Kazakistan'da okumuş kesimin genellikle Rusça eğitim aldığını, bunun sonucunda ise yazılı eserlerde Kazak dilinin Rusçanın etkisinde kalmasından söz ettiği *Orısşalağan Qazaq Tili* (Eñbekşi Qazaq 1926/141) yazıları önemlidir (Balcı 2020: 32, 33, 35). Duwlatov'un dışında M. Joldıbayev'in 1922 yılında Kazakistan'da yabancı kelimeler ile ders adlarının Kazakça olması gerektiğiyle ilgili Baytursinov başkanlığında bir komisyonun kurulması ve komisyonun yabancı sözcüklerin kabul edilmesindeki ilkeleri değerlendirdiği *Qazaq Tilin Bayıtamız* (Eñbekşi Qazaq 1926/12 Ağustos) adlı yazısı (Jubayeva 2017: 43) önemlidir. Kazakistan'daki Alfabe Komitesinin Mart 1929 tarihinde bilim adamlarının bir araya gelecekleri toplantıya kadar imla konusu üzerinde fikir alışverişinde bulunulması gerektiği yönündeki kararlarını ele alan *Qazaqstan Ortalıq Jaña Ąlipbiy Komitetiniñ Emle Mäselesi Tuwralı Til Bilimpazdarına, Oquwşılarga, Barlıq*

Jazuwşılarga Aşıq Hat (Eñbekşi Qazaq 1929/ 18 Şubat) yazısı; T. Şonanov'un yabancı kelimelerin rahat telaffuz edilmesi, kulağa hoş gelmesi ve kolay anlaşılır olması için Kazakçanın imlasına uydurulması gerektiğini bazen imlada *kamiseriet* = *kamiseret* (komiserlik) gibi tutarsızlıklar görüldüğünü bu konunun halkı zorladığını ve bu meselenin belirli bir prensibe dayandırılması gerektiğini ifade ettiği *Şet Sözderdiñ İmläsi Jayında* (Eñbekşi Qazaq 1929/ 25-26 Mart) adlı yazısı (Jubayeva 2017: 26); E. Omarov'un yabancı kelimelerle ilgili örneğin Rusçadan alınan "*sosyalizm*" ve "*sosyalist*" kelimelerinin evrensel olduğu için alınabileceğini ancak sözcük tabanlarına gelen "-izm ve -ist" eklerinin Kazakçaya uyarlanması gerektiğini Kazak dilinin ekleri karşılama yeterli bir dil olduğunu ve bunların Kazakçadaki karşılıklarının kullanılması gerektiğini aksi hâlde yabancı kökenli eklerin Kazak diline zarar vereceğini ifade ettiği *Qazaqşa Jazuw Jayı* (Eñbekşi Qazaq 1924/ 159, 161, 162) yazısı (Jubayeva 2017: 55); A. Baytursinov'un yabancı kelimelerin imlası ve alfabeye dair görüşlerini aktardığı *Tağı da Jat Sözderdi Qoldanuw Tuwralı* (Eñbekşi Qazaq, 1928/ 109 Mayıs), *Latın Älippinesiniñ Kereksizdigi* (Eñbekşi Qazaq 1926/ 19 Aralık) ve *Emle Tuwralı* (Eñbekşi Qazaq 1929/ 27 Mart) yazıları önemlidir (Jubayeva 2017: 63; İsimaqova 2013: 277, 278).

1.3.13. Öртеñ Gazetesi (1922)

1922'de Arap harfli Kazakçayla Orenburg şehrinde S. Saduwaqasov, A. Baytursinov, Ä. Baydaralin ve E. Aldoñğarov gibi Kazak aydınları tarafından çıkarılan Öртеñ Gazetesi siyasi sebeplerden dolayı 6. sayısından sonra kapatılır (Allabergen 2009: 16).

1.3.14. Şolpan Dergisi (1922-1923)

Arap harfli Kazakça ve Kırgızca ile Ekim 1922'de Taşkent'te Türkistan Merkez Parti Komitesi tarafından çıkarılan derginin ilk sayısının kapağında "Siyaset, Eğitim ve Edebiyat ile İlgili Aylık Bir Dergidir", "Kazak ve Kırgızların Dergisidir" bilgisi bulunur. Toplam sekiz sayısı çıkan derginin Mayıs 1923'ten sonra yayın hayatına son verdiği görülür (Esenqaraqızı 2015b: 5, 6).

Dergide dil ve alfabeye dair içeriklerle ilgili olarak Ä. Divayev'in Kazak ve Kırgızların gelenekleri ile ilgili olan atasözü, ağıt ve halk hekimliği gibi folklorik malzemeleri incelediği *Türkistan Qırğız-Qazaqtarınıñ Eski Turması Tuwralı Jazba Sözder* (1922/1) adlı yazısı ile H. Dosmuhamedov'un Kazak dilinde alıntı kelimelerdeki ünlü uyumlarını ele aldığı *Qazaq Tiliniñ Singarmonizm Zañı* (1922/1) (Omaşev 2010a: 64, 70, 212) yazısı ve yine H. Dosmuhamedov'un *Divani Lügat At-Türük* (1923/ 6-7-8) yazıları öne çıkar (Omaşev 2010b: 86).

1.3.15. Erik Gazetesi (1923-1924)

1 Nisan 1923'te Arap harfli Kazakçayla Atırav'da çıkarılan gazetenin yayın içeriğinde petrol, balıkçılık, tarım, hayvancılık, ekonomi gibi konu başlıkları yer alır. Gazetede yerel şair ve yazarların eserleri de kendine yer bulur. Gazeteden yapılan çağrılarda Rus halkına destek istenir ve Lenin rejiminin devam etmesinin önemi vurgulanır (Nusqabayulı 2018: 161). *Erik Gazetesi* 28 Ağustos 1924 tarihinden itibaren *Jumısşı Tili*, Eylül 1932'de *Sosyalistik Qurılıs*, 1 Mayıs 1963 tarihinden itibaren ise *Komünistik Eñbek* olarak yayın hayatını devam ettirir (Zhylysbayev 2004: 84).

1.3.16. Awıl Gazetesi (1923-1925)

Qostanay Genel Valiliği Komünist Partisi Komitesi ve Genel Valilik İcra Komitesi tarafından 1 Eylül 1923'te Qostanay'da Arap harfli Kazakçayla çıkarılmaya başlanan gazetenin editörlük görevini gazeteci M. Seralin, B. Maylin, M. Jaqsılıqov vd. yürütür. Gazetenin tarım, bilim, kooperatifçilik, burjuvalara karşı savaş, seçim sorunları, okullardaki yeni düzenlemeler gibi konularda yayınlar yaptığı görülür. Gazetenin 1925 yılındaki sayılarında ise köylerin Sovyetleştirilmesi, çiftçi birliklerinin oluşturulması, tarım ve hayvancılık gibi konulara ağırlık verdiği dikkati çeker (Nusqabayulı 2018: 160).

1.3.17. Temirqazıq Dergisi (1923)

1923'te Moskova'da Doğu Sovyet Cumhuriyetlerine mensup aydınlar tarafından çıkarılan derginin editörlüğünü N. Töreqlulov yapar. Arap harfli Tatarca, Başkurtça, Özbekçe ve Türkmenceyle "Kızıl Şark", Kazakçayla ise "Temirqazıq" adıyla yayımlanan derginin Türklere yönelik komünizm eğitimi ve propagandasını gerçekleştirme misyonunu üstlendiği gözlemlenir. Toplam üç sayısı çıkarılan derginin 2. ve 3. sayıları Almatı'da çıkar. Siyaset, bilim, geçim kaynakları, toplum ve edebiyat konularıyla ilgili içeriklerin ele alındığı derginin ulusal konulara fazla değinmesi sebebiyle kapatıldığı görülür (Qojakeev 2014: 150-151).

1.3.18. Jas Qazaq Dergisi (1923-1925)

1 Ekim 1923 yılında Arap harfli Kazakçayla Orenburg'da Kazakistan Bölge Gençleri Komitesi tarafından çıkarılan ve editörlük görevini E. Aldoñgarov, A. Orazbayev ve A. Segizbayev'in yaptığı derginin toplam 13 sayısı yayımlanır. Derginin emekçi Kazak gençlerini bir araya getirerek yeni işçi komünistler yetiştirmek, gençleri okumaya teşvik etmek ve genç gazeteciler yetiştirmek şeklinde bir misyon edindiği görülür. Dergide edebiyat, siyaset, sanat, eğitim, çocuklar, dış haberler gibi içerikler yer alır. Dergide B. Maylin, M. Duwlatov, J. Aymawıtov, S. Dönentayev, M. Murzin gibi önemli Kazak aydınlarının makaleleri yayımlanır (Aqınbekova 2019: 87-88).

1.3.19. Sana Dergisi (1923-1924)

Ocak 1923'te Arap harfli Kazakçayla Taşkent'te çıkarılmaya başlanan derginin editörü Halel Dosmuhammedov'dur. 3. sayısından sonra Kasım 1924'te kapatılan derginin bilim ve eğitim ağırlıklı yayınlar yaptığı dikkati çeker (Omaşev 2011: 5). Dergide İ. Jansügirov, M. Äwezov, Ä. Divayev, Q. Kemeñgerev, M. Jumabayev gibi Alaş aydınlarının makaleleri yayımlanır ve günümüzün bilim ve kültür çağı olduğu, bu çağa ise ancak bu kavramlarla uyum sağlanacağı düşünceleri dile getirilir (Aqınbekova 2019: 99). Eğitim kurumlarında okutulacak ders kitapları ve müfredatlar hakkında bilgilerin yer alması, halk edebiyatı ile ilgili yayınlardan söz edilmesi, Kazak büyüklerinden, millî şair ve yazarlardan öğütlere yer verilmesi derginin kapatılmasına sebep olur (Saq 2014: 209).

Dergide dil ve alfabeye dair içeriklerle ilgili olarak H. Dosmuhammedov'un, *Qazaq-Qırğız Bilim Komissiyasının* adlı yazısı; Arap Harfli Kazakçanın imlasından bahseden F. G'nin, *Emle Tuwralı* yazısı; Kazakistan'da imlayla ilgili alınan kararlardan bahseden *1924 Jılı İyul Ayının İşinde Bolıp Ötken Qazaq-Qırğız Bilimpazdar Jıylısınuñ Jasağan*

Qawlısı, Emle Tuwralı. Qarip Tuwralı. Pän Sözderi Tuwralı. Pämiliye Tuwralı adlı yazılar önemlidir (Saq 2014: 210-220).

1.3.20. Kedey Aynası Dergisi (1923-1929)

1923'te Arap harfli Kazakçayla Taşkent'te Lenin Orta Asya Komünist Üniversitesindeki Kazak öğrenciler tarafından yıllık olarak çıkarılır. İlk iki sayısı Steklografiya'da (camdan yapılan baskı makinesi) basıldığı için "Kedey Aynası" (Fakirin aynası) adını alır. Üniversite öğrencilerinin kendi imkânlarıyla çıkardıkları dergide gençlerin siyaset anlayışı, sosyal meseleler, öğrenci-öğretmen ilişkileri ile ilgili yazılar yayımlanır. Derginin edebiyat bölümünde halkın edebî ürünleri olan atasözleri, efsane ve hikâyelere de yer verilir. Dergi, 1929'da kapatılır (Qojakeev 2014: 148-149).

1.3.21. Kedey Gazetesi (1924-1930)

7 Haziran 1924'te Aktöbe Genel Valiliği Komitesi ve Genel Valilik İcra Komitesi tarafından çıkarılan gazetenin önceleri haftada iki sayfa, 5. sayısından sonra ise dört sayfa ve 600 adet basıldığı görülür. *Kedey Gazetesi* 1930 yılında "Alğa", 1932'nin martında "Sosyalistik Jol", 1962'de "Batıs Qazaqstan", 1965'in şubatında ise "Kommunizm Joli" olarak adını değiştirerek yayın hayatını sürdürür (Zhylysbayev 2004: 83-84).

1.3.22. Kedey Tili Gazetesi (1924-1926)

Astarhan'da Tatarca ve Rusça olarak yayımlanan bir gazete olan *Qızıl El Gazetesi* Kazak işçi sınıfı tarafından dil bakımından anlaşılamayınca 18 Nisan 1924'te Astarhan Genel Valilik İcra Komitesi tarafından Arap harfli Kazakçayla *Kedey Tili* adıyla yayımlanmaya başlanır. Daha önce *Qızıl El Gazetesi*nin editörlüğünü yapan Ğubaydullaı, Tatarca yazıları Kazakçaya aktararak *Kedey Tili Gazetesi*nde yayımlamaya başlar. Gazetenin Hazar Denizi'nin kıyılarında yaşayan Kazak halkına Komünist ideolojisini anlatmada, Leninist düşünceyle, Sovyet hükümetinin faaliyetlerini tanıtmada büyük önem taşıdığı görülür (Qojakeev 2014: 152-153).

1.3.23. Jas Qayrat Gazetesi (II) (1925)

*Eñbekşil Qazaq Gazetesi*nin bir sayfası *Leninşil Jas* olarak çıktıktan sonra *Leninşil Jas Gazetesi* de 3 Ocak 1925'teki 41. sayısından itibaren Arap harfli Kazakçayla *Jas Qayrat Gazetesi (II)* adıyla çıkar. Gençliğe hitap eden *Jas Qayrat Gazetesi (II)* önce Orenburg'da daha sonra Kızılorda'da yayımlanır. Dört sayfa ve 2000 tirajla çıkan gazete, 30 Ekim 1926'da 57. sayıdan sonra maddi sıkıntılar gerekçesiyle kapanır (Bayğalı 2008: 121).

1.3.24. Şaşıar Dergisi (1925)

26 Şubat 1925'te Arap harfli Kazakçayla Taşkent'te *Aq Jol Gazetesi*ne ek olarak yayımlanan ilk mizahi dergidir. Yalnızca bir sayısı yayımlanabilmiştir. İlk sayısında yayımlanan "Şaşıar kimdir?" adlı yazıda derginin yayın amacı ile ilgili: "Bizimkisi dilinin iğnesi olan Şaşıarlardan." Şaşıarın amacı: halk arasında dolaşarak iyi ve kötüyü, siyah ve beyazı karşılaştırmak ve yanlış yolda gideni iğnemizle yaralamaktır" ifadeleri ile mizahi bir dergi olunacağına yönelik ipuçları verilir (Aqınbekova 2019: 105-109).

1.3.25. Piyoner Dergisi (1925-1931)

Ocak 1925'te Orenburg'ta yayın hayatına başlayan derginin editörü E. Aldoňgarov'dur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından çocuklara yönelik olarak kurulan Piyoner Birliği Örgütünün yayın organı durumundaki derginin amacı komünist çocuklara yönelik hikâyeler yayımlayarak Komünist Parti'nin ideolojisini ve politikalarını anlatmaktır. Derginin maddi sıkıntılar yüzünden kapatılmasından sonra 1931 yılında *Ekpindi Jas*, 1937 yılında *Vojatıyğa Kömekşi* adlarıyla tekrar yayımlandığı görülür. 1990 yılından itibaren ise *Aq Jelken* adıyla yayın hayatını sürdürdüğü görülür (Qojakeev 2014: 73-74).

1.3.26. Tañ Dergisi (1925)

Mart 1925'te Arap harfli Kazakçayla Semey şehrinde M. Äwezov'un katkılarıyla çıkarılan dergi üç ay sonra Haziran 1925'te kapatılır. Eğitim, Kazak dili, siyaset, bilimsel makaleler, edebî ve kültürel konular başlıca yayın içeriğini oluşturur (Aqımbekova 2019: 45-46). Dergide Rusça alıntı kelimelerin Kazakların telaffuzuna göre yazılması, Rusça kelimelere Kazakça karşılıklar bulunmaya çalışılması dergi adına önemli bilgiler olarak göze çarpar. Örneğin Rusça bir alıntı kelime olan *ulitka* "salyangoz" için *qulaq qoşqar*, *rak* (kanser) için *qara süyel*, *qıl tamaq*, *jegi* gibi Kazakların dünyayı algılayışlarına göre karşılıklar bulunması dil araştırmaları adına kayda değer belgelerdir (Omaşev 2011: 5, 8).

1.3.27. Jaña Mektep Dergisi (1925-1929)

Ağustos 1925'te Arap harfli Kazakçayla Kızılorda'da Kazakistan Halk Eğitimi Komiserliği tarafından aylık olarak çıkarılmaya başlanan derginin editörlüğünü M. Joldabayev yapar. Dergide eğitim ve eğitimciler, dil, edebiyat ve coğrafya, ders kitapları, okullar ve bilimsel gelişmelere dair içerikler yer alır. S. Seyfullin, B. Maylin, I. Jansugirov gibi önde gelen Kazak şair ve yazarlarının yazıları da dergide kendine yer bulur. 1929'da derginin yayın hayatına son verilir (Zhylysbayev 2004: 89). Dergide dil ve alfabe konularıyla alakalı olarak; A. Baytursınov'un *Tüzetilgen Ärip* (1927/ 1); *Türikşiler Qurıltayı* (1926/ 7-8); *Ana Tiliniñ Ädisi* (1927/ 9); *Dıbıstardı Jiktew Tuwralı* (1927/5) yazıları öne çıkar (İsimaqova 2013: 369).

1.3.28. Awıl Tili Gazetesi (1926-1929)

27 Temmuz 1926'da Kazakistan Parti Komitesi, Merkezi İcra Komitesi, Sendika Heyeti ve Sırderya Genel Valiliği ile İcra Komitesi tarafından Kızılorda'da Arap harfli Kazakçayla köy yaşamına ve tarıma yönelik olarak dört sayfa olarak çıkarılan gazetenin her sayısı 6800 adet olmak üzere Kazakistan'ın bütün köylerine dağıtılır. Gazetenin köylüler arası iş birliğinin arttırılması, tarımın geliştirilmesi, yolsuzlukla mücadele gibi içeriklere yer verdiği görülür. Gazetede dil ve alfabeye dair; M. Duwlatov'un Kazak ağız özellikleri ile kaleme aldığı *Qazaq Tiliniñ Muñı* (1926/ 1) adlı makalesi önemlidir (Balcı 2020: 32).

1.3.29. Jaña Ädebiyet Dergisi (1928-1932)

1 Ocak 1928 tarihinde Kızılorda'da Kazakistan Parti Örgütü ve Yazarlar Birliği Derneği tarafından eski edebî eserleri toplamak ve onları tıpkıbasım olarak okurlarına iletme amacı ile çıkarılan bir dergidir. Derginin kapağında Arap, Kiril ve Latin harfli

yazılar bulunmaktadır. S. Muqanov, B. Maylin, J. Sızdıqov, T. Jarokov, J. Şanın gibi Sovyet yazarlarının edebî eserlerinin yayımlandığı dergide gelenekçi yazarlarla yenilikçi sosyalist yazarlar arasındaki tartışmalar görülür. Derginin 1932 yılında *Ādebiyet Maydanı*, 1939 yılında *Ādebiyet jāne Īskusstvo*, 1957 yılında *Juldız* gibi isimlerle yayın hayatını günümüze kadar sürdürdüğü görülür (Qojakeev 2014: 57-59).

1.3.30. Jumıssı Gazetesi (1928-1930)

Kızılorda Bölge Parti Komitesi ve Sendika Kurulu tarafından 1 Mayıs 1928’de Arap harfli Kazakçayla Kızılorda’da çıkarılan gazetenin adı “işçi” anlamına gelmektedir. Gazete *Eñbekşi Qazaq Gazetesi*yle birlikte dört sayfa olarak çıkarılır. İşçi hakları ve işçi eğitimine önem veren gazetenin sayfalarında işçilerin boş vakitlerinde gazete ve dergi gibi çeşitli yayınları okumalarının öneminden bahsedildiği görülür. Gazete, iki yıllık yayın hayatından sonra 1930’da yayın hayatına son verir (Qojakeev 2014: 46-49).

1.4. Farklı Bir Dil veya Alfabeyle Çıkarılan Yayınlar

Kazakistan’da ilk gazetenin çıkarıldığı 1870 yılından Latin alfabesinin kabul edildiği 1929 tarihine kadar geçen süreç Arap alfabeli dönem olarak bilinmesine rağmen bu dönemde Kazakistan coğrafyasında bazı yayınların farklı dil veya alfabelerde yayın yaptıkları görülür. Tespit edilebildiği kadarıyla bu yayınlar şunlardır: *Zarya Svobodı*, *Pravda*, *Stepnaya Jizn*, *Golos Altaya* gazeteleri ile *Trudovaya Jizn Dergisi* Kiril harfli Rusçayla, *Qazaq Muñı Gazetesi* Kiril harfli Kazakçayla, *Oral Gazetesi* ise Arap harfli Tatarcayla (Bekhojin 1981: 40-61) ve *Jas Türkistan Dergisi* Arap harfli Çağataycayla [https://www.turkyurdu.com.tr/\(e-TY 28.06.2022\)](https://www.turkyurdu.com.tr/(e-TY 28.06.2022)) yayınlar yapar.

2. Sonuç

1. Kazakistan’da Arap harfli süreli yayınların tarihini sosyal, kültürel ve siyasi olayları esas alarak üç döneme ayırmak mümkündür: Bunlar; a) İlk gazetenin çıktığı “1870’ten 1905 Rus İhtilaline Kadar Olan Dönem”, b) “1905 Rus İhtilalinden 1917 Bolşevik İhtilaline Kadar Olan Dönem”, c) “1917 Bolşevik İhtilali’nden 1929 Latin Alfabesinin Kabulüne Kadar Olan Dönem”dir.

2. Kazakistan’da ilk gazetenin çıkarıldığı 1870 yılından Latin alfabesinin kabul edildiği 1929 tarihine kadar geçen 59 yıllık süreçte Arap harfli Kazakçayla çıkarılan 33 gazete, 23 dergi olmak üzere toplam 56 süreli yayın tespit edilmiştir. Bu sayının dışında 4 gazetenin (*Zarya Svobodı*, *Pravda Gazetesi*, *Stepnaya Jizn Gazetesi*, *Golos Altaya Gazetesi*) ve 1 derginin (*Trudovaya Jizn Dergisi*) Kiril harfli Rusçayla; 1 gazetenin (*Qazaq Muñı*,) Kiril harfli Kazakçayla; 1 derginin (*Jas Türkistan Dergisi*) Arap harfli Çağatay Türkçesiyle, 1 gazetenin ise (*Oral Gazetesi*) Arap harfli Tatar Türkçesiyle basıldığı anlaşılmıştır.

3. Bu dönemdeki süreli yayınlardan *Dala Vilayeti*, *Serke*, *Qazaq*, *Sarıarqa*, *Durıstıq Jolı*, *Qazaq Tili*, *Aq Jol*, *Eñbekşi Qazaq* ve *Awıl Tili* gazeteleri ile *Ayqap*, *Abay*, *Qızıl Qazaqstan*, *Şolpan*, *Sana*, *Tañ*, *Jaña Mektep dergileri* olmak üzere 16 süreli yayında dil ve alfabeye dair içerik bulunduğu anlaşılmıştır. Konuyla alakalı yayınlarda Kazakçanın Arap alfabesi ile yazılmasına dair görüşler; Arap, Kiril ve Latin alfabelerinden

hangisinin tercih edileceği ile ilgili tartışmalar; Rusya'nın dil stratejileri; kurultay ve toplantılarda dil ve alfabeye dair alınan kararlar; Kazakçada yabancı kelimelere nasıl karşılık bulunacağı; devlet kurumlarında Kazakça ve Rusçanın resmî dil statüsü; Kazak ve Rus dilinin ana dil ve yabancı dil olarak öğretimi; ders kitaplarında ve basında Kazakçanın yazımında görülen imla yanlışları gibi değerlendirmeler yer alır. Bu içeriklerin en fazla A. Baytursinov, M. Duwlatov, D. Sultanğazin, R. Düysenbayev, M. Maldıbayev, M. Esengeldin, M. Seralin, gibi yazarlar tarafından gündeme getirilmiştir.

4. İncelemeye esas olan dönem Kazakistan'da Arap harfli dönem olmasına rağmen *Dala Vilayeti Gazetesi* ve *Torğay Gazetesi* gibi bazı yayınların Arap alfabesinin yanında Kiril alfabesini de kullandığı; *Jaña Ādebiyet Dergisi* gibi yayınların Arap, Kiril ve Latin alfabesini kullandığı; *Qazaq Muñı Gazetesi* ve *Zarya Svobodı Gazetesi* gibi yayınların ise sadece Kiril alfabesi ile yayınlar yaptığı görülmüştür. Ancak bahsi geçen dönemde süreli yayınların çoğunlukla Arap harfli ve Kazakça yayınlar yapması önemlidir. Bu dönem süreli yayınların Arap alfabesinin yanında Kiril alfabesini de kullanması halkı, Sovyet rejiminin politika ve planlarına hazırlama gayesi ile açıklanabilir. Bu politikanın bir sonucu olarak *Tırşılık Gazetesi*, *Qazaq Muñı Gazetesi* ve *Piyoner Dergisi* gibi gazete ve dergilerin tamamen Bolşevizim propagandasıyla yayınlar yapması göze çarpar. Bunun dışında ele alınan gazete ve dergilerden bazılarının Kazakistan'daki Latin alfabeye devrimi tarihi olan 1929'dan sonra yeni harflerle yayın hayatına devam ettikleri dikkati çeker. Örneğin *Eñbekşi Qazaq Gazetesinin* 1930'da bir sayfası Arap harfli, diğer sayfası ise Latin harfleriyle yayımlanmıştır.

5. Gazete ve dergilerin yayımlandığı merkezlerde görevli kişilerin dillerinin kimi zaman Kazakçaya etki ettiği anlaşılmıştır. Örneğin *Jetisuw İşşi Halıq Muhbiri Gazetesinde* ilk zamanlar gazetenin editörlük ekibinde Tatarların olmasından dolayı gazete dilinin Tatarcaya benzediği ancak editörlük görevinin Kazaklara geçmesiyle birlikte bu etkinin giderek ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında Astarhan, Orenburg gibi kuzeydeki şehirlerin yanında Taşkent gibi daha güneydeki şehirlerin de basın-yayın merkezleri olmasının bu etkide payı olduğu düşünülmektedir.

6. Bugünkü Kazakistan'ı da içine alan o günkü Türkistan coğrafyasında ilk çıkan süreli yayınların bölgesel yönetimlerin bir tür resmî yayın organı oldukları, merkezî hükûmetin çıkardığı kanun, yönetmelik ve gelişmelerin halka duyurulmasını görev edindikleri ancak bunun yanında bilimsel, kültürel ve toplumsal konularda da halkı bilgilendirdikleri tespit edilmiştir. *1905 Rus İhtilali'nin* tanıdığı basın hürriyeti ile birlikte özel teşebbüsler tarafından da gazete ve dergilerin çıkarıldığı ve bununla birlikte Kazak aydınlarının ülke gerçekleri ile ilgili kendilerini ifade edecekleri ve bunu halka duyuracakları mecralara kavuşmuş oldukları, bu dönemde Kazak dili ve kültürüne, Kazakların tarihî ve sosyal hayatına dair birçok yazı ve makale kaleme alındığı anlaşılmıştır.

7. Bazı gazete ve dergilerin yaşanan siyasal ve sosyal olaylardan etkilenecek adını değiştirdiği, bu değişiklikler sırasında rejim yanlısı olanların adını Rusça, Kazak milliyetçisi olanların ise adını Kazakçadan yana kullandıkları tespit edilmiştir.

8. Filoloji açısından değer taşıyan Arap harfli Kazak basın dönemi ile *Torğay Gazetesi* gibi dil ve alfabeye dair içerik taşıdığı bilinmesine rağmen arşiv bilgileri kayıp olan yayınlar üzerinde yapılacak olan kapsamlı araştırmalar sözü edilen dönemin daha

iyi anlaşılmasına ve dil araştırmaları alanında yeni kazanımlar sağlanmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

- ÄBİLQASIMOV, Babaş (1971). *Alğışqı Qazaq Gazetteriniñ Tili*. Almatı: Qazaq CCR Ğılım Baspası.
- ALLABERGEN, Qırıqbay (2009). *Tarih Jäne Baspasöz* (Qazaq Merzimdi Baspasöziniñ Zertteluw Tarihınan). Ekinşi Kitap. Petropavl: Kerekuw Baspası.
- ALLABERGEN, Qırıqbay; NUSQABAYULI, Jarılqasın (1994). *Altı Alaştıñ Ardaqtarı*. Almatı: Rawan Baspası.
- ÄNES, Ğarifolla (2017). *Sarıarqa Gazeti: 1917 Jıl*. Almatı: Arıs Baspası.
- AQINBEKOVA, Altın (2019). *XX. Ğasır Basındağı Qazaq Jurnaldarı: Tarihi, Funktsiyası, Tipologiyası*. Doktora Tezi. Almatı: Al-Farabi Atındağı Qazaq Ulttıq Universiteti.
- AUELBEKOVA, Şınar (2003). *1890-1930 Yılları Arasındaki Kazakça Yayınlarında Dil İle İlgili Görüşler ve Uygulamalar*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BALCI, Onur (2020). Bir Gazete Yazarı Olarak Mirjaqıp Duwlatov. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 7: 1-38.
- BAYGARAYEV, Nurlan (2016). *Qazaq Dalasınan Älewmettik-Mädeni jäne Sayası Damuw Üderisine Jädidşildik İdeyasınan İqpalı (XIX Ğasırdañ Ekinşi Jartısı-XX Ğasırdañ Bası)* Doktora Tezi. Almatı: Al-Farabi Atındağı Qazaq Ulttıq Universiteti.
- BAYĖALI, Şolpan (2008). *Qazaq Jurnalistikası Tarihi Päninen Lektsiya Kursı*. Pavlodar: İnnovatsiyalıq Euraziya Universiteti.
- BAYRAKTAR, Rasim (2013). Türkistanlı Aydınlarımızın Siyasî ve Yayın Mücadelesi: Mustafa Çokayoğlu ve Etrafindakiler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39: 307-336.
- BAZILEV, Vladimir (2000). *Nujno Li Pisat V Kontse XX Veka İstoriyu Yazıkoznaniya V SSSR (Filologičeskiy Prelyud)* Yazık, Soznaniye, Kommunikatsiya, 14: 4-30. Moskva: Maks-Press.
- BEKHOJIN, Halijan (1964). *Qazaq Baspasöziniñ Damuw Joldarı (1860-1930 Jıldar)*. Almatı: Qazaq Memleket Baspası.
- BEKHOJIN, Halijan (1981). *Qazaq Baspasözi Tarihiniñ Oçerki (1860-1958)*. Almatı: Mektep Baspası.
- ÇİTİL, Rıdvan (2016). Dala Vilayetinın Gazeti. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55: 377- 402.
- e-TY = Türk Yurdu (2022). https://www.turkyurdu.com.tr/_yazdir.php?id=1498 (Erişim Tarihi: 28.06.2022)
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2014). *Kazakçanın Latin Alfabetiyle Yazılması Konusunda Düşünceler*. Makaleler 1 (2. Baskı). 412-417. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ESENQARAQIZI, Hanbibi (2015a). *Aq Jol*. Köptomdik. 1-Tom. Almatı: QAZAqparat Baspası.
- ESENQARAQIZI, Hanbibi (2015b). *Şolpan*. Almatı: QAZAqparat Baspası.
- HAMZA, Fatma Eriş (2015). *Türkistan Vilayetinın Gazeti ve Özbek Yazı Dilinin Doğuşu*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- İSİMAQOVA, Aygöl (2013). *Baytursınulu Ahmet. Altı Tomdık Şığarmalar Jınağı. III Tom. Til –Qural (Qazaq Tili men Oquw Ağartuwğa Qatıstı Eñbekteri)*. Almatı: El-Şejire.
- JUBAYEVA, Orınay vd. (2017). *XX Ğasırdañ Basındağı Latin Älipbiyiniñ Qazaq Ädebi Tiliniñ Damuwındağı Ornı*. Almatı: Ahmet Baytursınulu Atındağı Til Bilimi İnstitutı.
- KARAŞEVA, Nadejda (1959). *Grammatičeskiye Osobennosti Publististiki Naçala XX. Veka Na Materiyale Jurnala Aykap*. Doktora Tezi. Almatı: Akademiya Nauk Kazahskoy SSR, İnstitut Yazıka i Literaturı.
- KENJEBAYEV, Beysenbay (1956). *Qazaq Baspasöziniñ Tarihınan Mälimetter*. Almatı: Qazaq Memleket Baspası.
- KILLIOĞLU, Mehmet Erkan (2021). Kazak Ceditçiliği'nin Doğuşu ve Bozkır Vilayeti Gazetesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21/1: 35-58.
- KUANYSHBAYEVA, Zhanat; ZHIYENBAYEV, Yerlan (2017). Ayqap Dergisi ve Mağcan Cumabayev'in Şiirleri Örneğinde 20. Yüzyıl Başında Kazak Edebi Dilinde Kullanılan Kitabi Unsurlar. *Bilig*, 80: 79-315.

- NURPEYISOV, Keñes (1994). Alaş jäne Alaşorda Tarihiniñ Zerttewi Haqında. *Qazaq Tarihi*. 1: 12-24.
- NUSQABAYULI, Jarılqasın (2018). *Qazaq Jurnalistikasınıñ Tarihi (1870-2008 Jıldar)*. Almatı: Bilim Baspası.
- OMAŞEV, Namazalı vd. (2010a). *Alaş Kösemsözi. Şolpan*. 1. Erişim adresi: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1112341>.
- OMAŞEV, Namazalı vd. (2010b). *Alaş Kösemsözi. Şolpan*. 2. Erişim adresi: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1112342>.
- OMAŞEV, Namazalı vd. (2011). *Alaş Kösemsözi. Tañ*. 6. Erişim adresi: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1112127>.
- ÖZDEMİR, Emin (2007). *20. Yüzyılın Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- PANAYEVA, Nazkhanyim (2006). *Tercüman Gazetesinde Kazak Kültürel Hayatı ile İlgili Yazılar Üzerine Bir İnceleme* Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- QOJAKEEV, Temirbek (2014). *Şığarmaları*. Erişim adresi: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1177586>.
- QUWANTAYULI, Nurjan (2013). *Alaş Orda Baspasözi jäne Jüsipbek Aymawıtuı*. Erişim adresi: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1164739>.
- SALQINBEK, Dosalı (2004). Tawelsizdikke Deyingi Qazaq Baspasözi. *Qazaq Tarihi*. 4: 114-120.
- SAQ, Qayrat (2014). *Alaş Kösemsözi: Til Meselesi*. Erişim adresi: <https://termincom.kz/reader/?id=39#page/1>.
- SMAGULOVA, Svetlana (2009). *Kölbay Tögisov jäne "Üş jüz" Partiyası*. Erişim adresi: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1171335>.
- SUBHANBERDİNA, Üşkiltay (1963). *Qazaqtıñ Revalutsiyadan Buringı Merzimdi Baspasözindegi Materiyaldar*. Almatı: Qazaq SSR Gılım Akademiyasınıñ Baspası.
- SUBHANBERDİNA, Üşköltay (1993). *Qazaq, Alaş, Sariaqqa*. Almatı: Gılım Baspası.
- SUBHANBERDİNA, Üşköltay; ÄWESBAYEVA, Pakizat (2003). *Türkistan Walayatı Gazeti*. Almatı.
- SUBHANBERDİNA, Üşköltay; DAWITOV, Särsenbi (1995). *Ayqap*. Almatı: Qazaq Ensiklopediyası Bas Redaksiyası.
- TÜRK, Vahit (2005). Kazak Gazetesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 19: 131-138.
- ZENKOVSKY, Sergey (1983). *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık*. (Çev. İzzet Kantemir). Ankara: İpek Matbaası.
- ZHYLYSBAYEV, Nuralı (2004). *Kazakistan Cumhuriyeti'nde Basının Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.